

ВІТЧИЗНЯНА ТА ЗАРУБІЖНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО ЕТНІЧНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ РУСИНІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті аналізуються історіографічні здобутки вітчизняних та зарубіжних дослідників у висвітленні проблем етнічної ідентичності русинів Карпатського регіону в ХІХ на початку ХХ ст.

Ключові слова: *русини, Добрянський, національний рух, етнічна ідентичність, націєтворення.*

Етнічна самосвідомість, являється однією із специфічних форм колективної ідентичності, та посідає домінуюче положення в ієрархії ідентичностей сучасних суспільств. Вона розглядається дослідниками як «почуття приналежності до одного народу, всіма індивідуумами, засноване на спільному досвіді, який виражає частину колективного досвіду даної етнічної групи»¹.

Живильним середовищем для процесу виникнення і розвитку етнічних ідентичностей, пов'язаного з формуванням і пропагандою нової системи цінностей, є нестабільність існуючої соціальної системи. Багато дослідників підкреслюють особливе значення соціальних факторів у процесі формування етнічних ідентичностей, які часто грають більш важливу роль, ніж об'єктивно існуючі культурні особливості.

У Західній Європі в ХІХ ст. усупереч глибоким культурним відмінностям, взяли гору об'єднавчі тенденції, що завершилися формуванням єдиних націй, таких наприклад, як іспанська чи французька. У східнослов'янському етнокультурному просторі, що, починаючи з кінця ХVІІІ ст., переживав численні соціально-економічні та політичні катаклізми і страждав від кризи ідентичності, склалися особливо сприятливі умови для активізації етно-національних процесів. Однак, всупереч очевидній етнічній близькості і культурно-мовній спорідненості східнослов'янських народів, вектор цих процесів, у силу різних причин, спрямувався на їх подальшу фрагментацію.

Прикладом генези альтернативних етнічних ідентичностей у східнослов'янських народів є процес націєтворення русинів Карпатського регіону. Перші спроби дослідників осмислити історичне минуле русинів відносяться до кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. Головними у ранніх дослідженнях були твердження про автохтонність русинів Карпатського регіону, прийняття ними православ'я у ході місії Мефодія, єдність карпаторусів з іншими гілками руського етносу. Так, один із основоположників слов'янознавства, історик, етнограф Ю. Венелін вказував на нерозривну єдність етносів усієї Русі і спорідненість карпаторусів з населенням решти її частини. Шкодюючи про роздробленість колись єдиних руських земель, він виступав за

впровадження єдиної загальноруської літературної мови для всіх східних слов'ян. Схожі думки висловлювали русинські громадські та політичні діячі середини і другої половини ХІХ ст., зокрема А. Добрянський².

В якості об'єкта вивчення карпатські русини займають маргінальне становище як у вітчизняному, так і в західному слов'янознавстві. Найбільш важливі роботи вважаються бібліографічною рідкістю і тому не для всіх є досяжними. Американський дослідник Е. Русинка, констатуючи недостатність уваги до русинської літератури з боку західних науковців, пояснює це традиційною організацією академічної науки у відповідності з існуючими традиціями у націях-державках, що позбавляє «русинську літературу відповідної ніші в усталеному ряду академічних дисциплін..., русинська література погано вписується в існуючу класифікацію, засновану на політичному, географічному чи мовному принципі», – зауважує дослідник³. Сказане повною мірою відноситься і до вивчення історії карпатських русинів.

Особливий інтерес дослідників ХІХ ст. викликала рання історія русинів. На початку 40-х рр. професор Московського Університету, етнограф М. Надеждін у своїй «Записке о путешествии по южно-славянским странам» підтримав думку русинських дослідників про автохтонність русинського населення⁴. До цієї ж точки зору схилявся відомий російський славіст В.І. Ламанський у своїй роботі «О славянах в Малой Азии, в Африке и в Испании»⁵.

Значну увагу історії карпатських русинів приділяв російський історик І. Філевич. Він зазначав, що не дивлячись на те, що «Угорська Русь становить околицю руського світу, вона зовсім не брала участь у його історичному житті»⁶. Дослідник розглядав історію карпатських русинів у загальнослов'янському контексті, цікавлячись, зокрема, тим, «яким чином проникла сюди «руська» назва, якщо Угорская Русь не входила до складу Давньоруської держави?»*. У роботі «Очерк Карпатской территории и ее населения» автор, спираючись на дані мовознавства та топоніміки, зокрема на велике число географічних назв, похідних від кореня «рус», у Південній Польщі, Східній Угорщині та Північно-Східній Румунії, дійшов висновку, що у ранньому середньовіччі територія розселення східних слов'ян у Карпатському регіоні була значно більшою за сучасну і згодом різко скоротилася у результаті асиміляції.

Засновником наукового русинознавства у славістиці по праву вважається автор фундаментального тритомного дослідження «Карпато-русские писатели» професор Московського університету Ф. Арістов⁷. Будучи переконаним прихильником руської єдності, автор розглядав творчість карпа-

* Историк не міг знати, що через занепад болгарської держави у другій пол. 10 ст. Закарпаття перейшло до сфери впливів Київської Русі, а 992 р. Володимир Великий приєднав землі білих хорватів до своєї держави. З того часу на Закарпатті закріплюється назва «Русь». Лише після смерті Володимира у 1015 р. Закарпаття відійшло до Угорського королівства. Філевич також помилково вважав, що усе східнослов'янське населення Київської Русі прийшло з Карпатського регіону.

торуських письменників як частину літературного процесу в єдиній загальноруській культурі. На жаль праці Арістова не були опубліковані. Зокрема, в рукописах залишилися такі фундаментальні роботи вченого, як «История Карпатской Руси» та «Угорская Русь в прошлом и настоящем».

Зацікавленість процесами націєтворення у карпатських русинів виявив російський славіст В. Францев. У своїх роботах з історії літературної мови русинів автор зазначав, що «з самого початку того знаменитого розумового руху, який почався в Угорській Русі під впливом подій та ідей революції 1848 р., оновлена угро-руська писемність виразно й рішуче висловилася за єдину російську літературну мову»⁸.

Першим із закарпатців причислив русинів до українського народу Анатолій Кралицький. Він стверджував: «И наша Угорская Русь вместе с Галичиной принадлежит к малорусской поросли словянского племени... Мы семья преславной Украины и незабвенного Запорожья»⁹. Дав наукове обґрунтування поглядам Кралицького про приналежність закарпатських русинів до українського народу Іоан Дулішкович. Саме їх, разом з Ласлом Чопеем, котрий у 1883 р. видав українсько-угорський словник, дослідники вважають «зачинателями» народовецького напрямку¹⁰. Згодом Юрій-Калман Жаткович теж відніс русинів Закарпаття до українського народу, який, на його погляд є настільки ж віддаленим від великоруського, як і від польського і болгарського народів¹¹.

Трактуючи русинів як українців з «неправильною» і «недорозвиненою» національною самосвідомістю, деякі історики сприймали, домінуючу серед русинської інтелігенції, русофільську ідеологію як тривалу історичну помилку. Подібні думки чітко висловив один з перших українських дослідників русинів галичанин В. Гнатюк. У 1899 р. він констатував що «Угорська Русь є, очевидно, єдиним краєм в Європі, де інтелігенція аж до кінця ХІХ ст. не змогла відродитися в національному відношенні і зрозуміти, ким вона, власне кажучи, є»¹².

У своїй інтерпретації історичного минулого русинів деякі дослідники вдаються до свого роду термінологічної «машини часу», механічно переносючи модерні поняття на епоху, в якій процеси націєтворення просто не могли існувати. Так, М. Грушевський впевнено оперував термінами «Угорська Україна» та «українці» стосовно до Угорської Русі та її східнослов'янського населення ХІХ ст., тобто в той час, коли місцеві русини навіть не мали уявлення про Україну і «не підозрювали», що вони – українці¹³.

На рубежі ХІХ–ХХ ст. у середовищі змадяризованої інтелігенції, виникла так звана угро-руська (мадяронська) ідеологія, яка відкинула ідеї закарпатських «будителів». Як зазначав І. Ванат, «кожен, хто хоч трохи обізнаний з творчістю О. Духновича і його соратників, знає, що вони були твердо переконані в тому, що «свої за горами, не чужі», були поборниками єдності угорських русинів із австрійськими, тобто галицькими й буковинськими одноплеменниками»¹⁴. Ідеологи мадяронства А. Годінка та Ш. Бонкало, стимульовані політично і матеріально на ренегатство угорською владою

зигнорували русинську етнічну окремішність та історію, стверджуючи, що русини, після багатоговікового проживання спільно з мадярами, втратили все, що їх єдило зі східними слов'янами і перейняли угорську ідентичність, отож, є субетносом угорського народу¹⁵.

На початку ХХ ст. проти ідей «будителів» виступили ідеологи русинсько-тугешняцької (рутенської) доктрини. Її прихильники стверджували, що закарпатські русини є окремим, у тому числі і від русинів Прикарпаття, східнослов'янським народом. Позаяк русини Галичини і Буковини змінили етнонім «русин» на етнонім «українець», то русини Закарпаття, й надалі зберігаючи традиції та «русинську спадщину», виокремилися в націю¹⁶. Сучасні дослідники – прихильники цієї доктрини зараховують до «рутенської нації» також лемків Польщі і словацької Пряшівщини, русинів румунської Мараморощини, жителів двох сіл в Угорщині та нащадків переселенців із Закарпаття та Пряшівщини ХVIII-XIX ст. на території сучасної Сербії та Хорватії¹⁷.

Оскільки в СРСР існування русинів, як окремого етносу заперечувалося, радянські історики у своїх роботах з історії Закарпаття розглядали місцеве східнослов'янське населення як українців, приділяючи головну увагу державно-правовому та соціально-економічному становищу населення Закарпаття у складі різних держав. Хоча після розпаду СРСР інтерес до русинської проблематики у дослідників зріс, а, існуючі раніше заборони, зникли, дослідники історії Закарпаття більшою мірою торкалися історії даної території, а ніж ідентичностей східнослов'янського населення¹⁸.

Русинське питання стало ще більш делікатною і болючою темою в незалежній Україні. Восени 1991 р. на сесії обласної ради Закарпаття було ухвалено рішення про проведення 1 грудня 1991 р. обласного референдуму щодо русинського питання. На Закарпатті та за межами держави почали виходити нові русинські газети, були утворені нові Інтернет-сайти. При обговоренні русинського питання на сторінках періодичних видань та в Інтернеті українські вчені та громадські діячі дають волю емоціям, скокуючись до відвертої лайки і навішування ідеологічних ярликів¹⁹. У 1991 р. у словацькому місті Межилаборці було скликано Перший світовий конгрес русинів, у 1993 р. у польській Криниць – другий, у 1995 р. у югославському Руському Керестурі – третій. Четвертий русинський конгрес було проведено у Будапешті 1997 р., а п'ятий пройшов з 24 по 27 червня 1999 р. в Ужгороді²⁰.

Докладний аналіз «русинської» ідеї на початку 90-х рр. минулого століття зробив П. Магочій у монографії «Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948)»²¹. Він вважає русинську спільноту гілкою східно-слов'янського народу, яка була українізована комуністичним режимом.

У праці О. Мишанича «Від підкарпатських русинів до закарпатських українців»²² вперше ґрунтовно проаналізовано формування етнічної ідентичності русинів Закарпаття через спадщину культурно-освітніх діячів і вчених краю ХІХ ст. Так, за словами дослідника, «нинішній політичний ру-

синізм і його носій – карпатський русин – не національність, не національна меншина і навіть не етнічна група. Це – професія... форма імперського гніту на Україну, один із способів розколу українського народу...»²³.

Дослідниця М. Кашка²⁴ у своїх статтях проводить думку, що ідеї русинського націєтворення на Закарпатті не виражалися так зримо як на інших українських, словацьких або чеських землях, а сам процес формування національної свідомості мав свої особливості, зокрема: залежність русинського руху від політики Відня, усвідомлення русинами краю своєї приналежності до східних слов'ян, формування з середини XIX ст. москвофільської течії, посилення після 1867 р. політики насильницької мадяризації.

В останні роки побачили світ праці філолога В. Падяка²⁵, мистецтвознавця М. Приймича²⁶, церковного історика В. Проніна²⁷. Питанням ідентичності карпатських русинів присвятив свої праці історик-славіст М. Дронов²⁸. Ряд об'ємних праць опублікував І. Поп, серед яких найзначущою є «Енциклопедія Подкарпатської Руси»²⁹, яка отримала належну оцінку науковців. На початку XXI ст. виходить ряд ґрунтовних наукових праць члена-кореспондента Академії Наук України, доктора історичних наук, професора О. Реєнта, присвячених зміні історіософічної парадигми в історичній науці України щодо подій XIX – початку XX ст.³⁰. Проблем тривалого процесу націєтворення на українських землях, зокрема і Закарпаття у XIX – початку XX ст., торкаються у своїх численних наукових розвідках історики В. Шандра³¹ та А. Заводовський³².

Активно досліджуються проблеми русинського націєтворення на Північно-Американському континенті, де роками формувалася численна русинська діаспора і тривалий час існували сприятливі умови для вивчення історії та культури карпатських русинів. Найбільшим досягненням північно-американських дослідників, що увібрало у себе найновіші наукові відкриття в даній області, стала публікація 2002 р. у Канаді фундаментальної «Енциклопедії русинської історії та культури» за редакцією П. Магочі та І. Попа. У 2005 р. вийшло виправлене і доповнене видання даної праці³³. Енциклопедія включає значний матеріал, зручно викладений в алфавітному порядку в більш ніж 1100 окремих статтях, присвячених самим різним аспектам історії та культури карпатських русинів, інформацію про окремих діячів, організації, політичні партії, засоби масової інформації, а також історичні події та терміни. Українські дослідники, визнаючи великий внесок енциклопедії у вивчення карпатських русинів, в той же час дорікають авторам даної праці у тому, що вони розглядають усе східнослов'янське населення Карпатського регіону як апіорі русинське, не залишаючи місця українцям. Аналогічний докір із ще більшою підставою можна переадресувати українським ученим, які, навпаки, у своїх дослідженнях з історії населення Карпатського регіону із східнослов'янським корінням, не зважають на русинів, вважаючи їх українцями.

Прагнення істориків у що б то не стало довести «українськість» карпатських русинів змушує їх вдаватися до суперечливих термінів. Так, у

«Нарисах новітньої історії українців Східної Словаччини», побудованих на великій джерельній базі, український історик зі Словаччини І. Ванат пише про «широкі маси українського населення ХІХ ст. по обидва боки Карпат»⁸⁴, хоча в цей час українська самосвідомість у карпатських русинів була відсутня. Характеризуючи політичну програму відомого русинського діяча А. Добрянського в 60-х рр. ХІХ ст., І. Ванат вказує, що вона включала вимоги «закарпатоукраїнського воеводства за сербським зразком» і «окремого закарпатоукраїнського сейму», хоча термін «закарпатоукраїнській» в лексиці А. Добрянського та інших діячів Угорської Русі відсутній. Приписування українських політичних цілей А. Добрянському та трактування його як українського політичного діяча зовсім не відповідає дійсності. Він був переконаним русофілом і прихильником загальноруської єдності, вважав малоросів і русинів частиною єдиного руського народу, виступав проти українського руху і створення української літературної мови, сприймаючи це як прояв сепаратизму⁸⁵.

Великий інтерес до історії русинів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. проявляють словацькі історики. Найпомітнішим явищем словацького русинознавства стала монографія П. Шворца «Зачарована земля. Підкарпатська Русь»⁸⁶. Розмірковуючи про русинську ідентичність, автор доходить висновку, що питання їх національної самоідентифікації залишалося відкритим навіть у ХХ ст. і що хоча русини орієнтувалися на культуру Росії, етнічно з росіянами вони себе не ототожнювали. П. Шворц не зважив на ідеї частини найвпливовіших русинських громадських діячів – О. Духновича та А. Добрянського, які були переконаними прихильниками і пропагандистами загальноруського культурного та національного єднання і поряд з етнонімом «русин» неодмінно вживає етнонім «українець».

Упродовж двох століть науковці так і не змогли порозумітися щодо етнічної ідентичності східно-слов'янського населення Карпатського регіону. Даній проблемі необхідна комплексна розробка, реконструкція і докладний аналіз, оскільки на сучасному етапі питання національної самосвідомості русинів набуває наукового і політичного характеру, не лише на регіональному, всеукраїнському, але й на міжнародному рівні.

Примітки

1. Weinreich P. Variations in Ethnic Identity: Identity Structure Analysis / P. Weinreich // *New Identities in Europe*. – Vermont: 1989. – S. 72.
2. Добрянський А. О западных границах Подкарпатской Руси со времен св. Владимира / А. Добрянський // *Журнал Министерства Народного Просвещения (Далі – ЖМНП)*. – Т. 208. – СПб.: 1880. – С. 134–159.
3. Rusinko E. Straddling borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus'. / E. Rusinko. – University of Toronto Press. – 2003. – S. 4–5.
4. Надеждин Н. Записка о путешествии по южнославянским странам / Н. Надеждин // *ЖМНП*. – Т. 34. – СПб.: 1842. – С. 103.
5. Ламанский В. О Славянах в Малой Азии, в Африке и в Испании / В. Ламанский. – СПб.: 1859. – С. 62.

6. Филевич И. Угорская Русь и связанные с нею вопросы и задачи русской исторической науки. / И. Филевич. – Варшава, 1894. – С. 2.
7. Аристов Ф. Ф. Карпато-русские писатели. Исследование по неизданным источникам. / Ф. Ф. Аристов. – М.: 1916. – 305 с.
8. Францев В. Из истории борьбы за русский литературный язык в Подкарпатской Руси в половине XIX в. / В. Францев. – Ужгород, 1930. – С. 2.
9. Цит. за: Данилюк Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах / Д. Данилюк. – Ужгород, 1997. – С. 180.
10. Галас Б. Утвердження нової української літературної мови на Закарпатті у висвітленні Франтішека Тихого / Б. Галас // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні. Матеріали науково-практичної конференції (Ужгород, 5–6 травня 1992 р.). – Ужгород, 1993. – С. 102–103.
11. Мазурок О. Проблеми української мови у листуванні Ю. К. Жатковича з В. Гнатюком / О. Мазурок // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні. Матеріали науково-практичної конференції (Ужгород, 5–6 травня 1992 р.). – Ужгород, 1993. – С. 216–221.
12. Hnat'uk V. Rusnii v Uhrbch // Slovanskə rshhled. / V. Hnat'uk. – 1899. – Roipnk I. – S. 220.
13. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. Репринтне відтворення 1913 року / М. С. Грушевський. – К.: Україна, 1992. – 524 с.
14. Ванат І. До питання про так звану українізацію русинів Пряцівщини / І. Ванат // Культура українських Карпат: традиції і сучасність: матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 1–4 вересня 1993 р.). – Ужгород: Гражда, 1994. – С. 99.
15. Цит. за: Мишанич О. «Карпаторусинство», його джерела й еволюція у XX ст. / О. Мишанич – К.: «Відродження», 1992. – С. 12.
16. Панько С. Прикметник «русинський»: звідки таке слово / С. Панько // Українська мова на Закарпатті... – С. 263–267, 264.
17. Магочій П. Р. Народ нізвідки. Ілюстрована історія карпаторусинів / П. Р. Магочій. – Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2006. – С. 7–13.
18. Шульга І. Г. Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці XVIII – першій половині XIX ст. / І. Г. Шульга. – Львів: В-во ЛДУ, 1965. – 266 с.
19. Політичний підтекст «русинського питання» на Закарпатті Шлях доступу: <http://zakarpattia.net.ua/Blogs/92501-Politychnyi-pidtekst-rusynskoho-rytannia-na-Zakarpatti>
20. Лосик К. Народ є – національності немає, або деякі дані про підкарпатських русинів / К. Лосик // [Режим доступу] <http://www.dt.ua/3000/3150/32908/>
21. Магочій П. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948) / П. Р. Магочій. – Ужгород, 1994. – 296 с.
22. Мишанич О. Від підкарпатських русинів до Закарпатських українців. Історико-літературний нарис / О. Мишанич. – Ужгород, 1991. – 62 с.
23. Мишанич О. Політичне русинство і що за ним. Ужгород, 1993. – С. 17.
24. Кашка М. Політичні та соціальні реалії русинської спільноти Закарпаття напередодні революції 1848–1849 років / М. Кашка // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Випуск 19. – Ужгород, 2007. – С. 8–14; Кашка М. Проблеми національного руху русинів-українців в Австрійській імперії в 50-х рр. XIX ст. / М. Кашка // Наукові записки Вінницького держав-

- ного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Випуск XII. – Вінниця, 2007. – С. 278 – 282 та ін.
25. Падяк В. Видавнича та друкарська справа на Закарпатті: XVIII ст. / В. Падяк // Книга Закарпаття – 2006. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2007. – С. 85 – 98.
 26. Приймич М. Перед лицем Твоім / М. Приймич. – Ужгород: Карпати-Гражда, 2007. – 224 с.
 27. Пронин В. История православия на Закарпатье / В. Пронин. – К., 2005. – 528 с.
 28. Дронов М. К вопросу об этнонациональной идентичности греко-католиков и православных Восточной Словакии в межвоенный период / М. Дронов // Русские и словаки в XIX–XX вв.: конфликты, взаимодействие, стереотипы. Материалы Международной научной конференции, приуроченной ко Второму заседанию Комиссии историков России и Словакии (Москва, 2–4 октября 2007 г.). М.: Йошкар-Ола, 2007.
 29. Поп И. Енциклопедия Подкарпатської Русі. Видання 2-ге / И. Поп. – Ужгород, 2006. – 411 с.
 30. Реснт О. Український національний рух у Російській імперії та політика державної влади з «українського питання в модерну добу. / О. П. Реснт // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – Вип. XX. – С. 6-37.
 31. Шандра В. Ессе про чинники тривалого українського націєтворення / В. Шандра // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – Вип. XX. – С. 38-51 та ін.
 32. Заводовський А. Українське націєтворення (кінець XVIII – початок XXI століття) Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький, 2011. – 148 с.; Заводовський А. Юрій Луцький про початок українського націєтворення на початку XVIII ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка / Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів прсвячений 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. – Випуск 7. У 5 томах – Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2008. – Т. 1. – С. 106-107; Historical background and possible variants of regionalization of Ukraine Baltic Horizons. – Tallinn: Euroacademia. – 2011. – N 17 (august). – P. 39-52. та ін.
 33. Encyclopedia of Rusyn History and Culture. Revised and Expanded Edition/ Edited by Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. – University of Toronto Press. – 2005. – S. 658.
 34. Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. / І. Ванат. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві, 1990. – 132 с.
 35. Там же.
 36. Svorc P. Zakletb zem. Podkarpatsko Rus 1918-1946. / P. Svorc. – Praha, 2007. – S. 248.

Summary

The article is devoted to the analyzes of historiographic achievements of domestic and foreign science concerning the problems of Carpathian Rusyns' ethnic identity and national mobilization attempts in the

Key words: *Rusyns, Dobriansky, national movement, ethnic identity, nation-building.*

Одержано 14 жовтня 2012 р.

УДК 94(477.43)"18/19":338.22

П.М. Білецький

ІНОЗЕМНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (СЕРЕДИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті аналізується комплекс письмових історичних джерел, які слугують основою вивчення проблеми іноземного підприємництва в Подільській губернії (середина ХІХ – початок ХХ ст.), визначається інформаційний потенціал окремих їх видів.

Ключові слова: *джерела, іноземне підприємництво, Подільська губернія.*

Джерельна база, яка стосується іноземного підприємництва в Подільській губернії (середина ХІХ – початок ХХ ст.), не була предметом спеціального дослідження. Проаналізовані в статті джерела представлені письмовими матеріалами, більша частина яких уперше вводиться до наукового обігу або вперше залучається для вивчення нашого проблемного комплексу. З-поміж них виділяються дві основні групи, які різняться ракурсом, оцінкою й дистанцією представлення іноземного підприємництва: 1) матеріали адміністративної, господарської, інтелектуальної діяльності іноземних підприємців (джерела з середовища їх соціуму); 2) матеріали зовнішнього соціуму іноземного підприємництва. Поєднання цих масивів джерел дозволяє уникнути дискретності аналізу та всебічно розглянути явища, які нас цікавлять. До того ж ступінь важливості та інформативності джерел не залежить від їх групової належності.

Перша група джерел охоплює матеріали, з-поміж яких важливе місце посідають особисті: **мемуари, щоденники та епістолярій**. Мемуарна спадщина німецьких підприємців була результатом традиційної саморефлексії цієї етнічної групи, а за високого рівня їх освіченості ведення щоденників, чи написання мемуарів було достатньо поширеним явищем. Мемуари іноземних колоністів чи підприємців, зазвичай, включають звичайний опис поточних подій і повсякденного життя без будь-яких коментарів. Водночас вони містять цінний матеріал для реконструкції контексту розвитку господарства та підприємництва, а також інформацію для мікроісторичних досліджень.

Автором щоденника, введеного до наукового обігу В. Гериновичем¹, був мешканець німецької колонії м. Дунаївці Освальд Екснер, який як і його батько Карл Екснер, добре знав історію розвитку текстильної промисловості містечка у середині – другій половині ХІХ ст. За свідченнями О. Екснера,